

**Co zrobić
z Rosją?**

Polonistyka

Nr 3 MARZEC 2009 463 (LXIII) indeks 369357 CENA 11,90 ZŁ (VAT 0%)

CZASOPISMO DLA NAUCZYCIELI

**Trójgłos
o Witkacym**

**Szkolne czytanie: Boskiej Komedii, Lalki,
Folwarku Zwierzęcego,
Mistrza i Małgorzaty**

82030300903003

ISSN 0551-3707

9 770551 370907

Nr 3
MARZEC 2009
433 (LVIII) indeks 369357
ISSN 0551-3707
nakład 3 000 egz.
CENA zł 11,90 (VAT 0%)

Komitet redakcyjny:

Bożena Chrzęstowska (red. naczelny),
Małgorzata Czermińska, Katarzyna
Kuczyńska-Koschany, Maria Kwiatkowska-
Ratajczak, Anna Legeżyńska, Wioletta Michalek
(korekta), Michał Ratajczak (sekretarz redakcji),
Piotr Śliwiński, Zenon Uryga, Wiesława Wantuch,
Seweryna Wystouch.

Adres redakcji:

61-701 Poznań, ul. Fredry 10,
(Uniwersytet im. A. Mickiewicza
IFP Collegium Maius),
tel. 0604 214 091, polonistyka@interia.pl
Stały dyżur redakcyjny – czwartki, godz. 14-16.

Wydawca:

Dr Josef Raabe Spółka Wydawnicza Sp. z o.o.,
Wola Plaza, ul. Młynarska 8/12, 01-194 Warszawa,
tel. 022 244 84 78; fax 022 244 84 76,
e-mail: raabe@raabe.com.pl, www.edupress.pl
NIP: 526-13-49-514, REGON: 011864960
Sąd Rejonowy dla M.st. Warszawy w Warszawie,
XII Wydział Gospodarczy KRS
KRS 0000118704

Wysokość Kapitału Zakładowego: 50.000 PLN

Prezes Zarządu: Michał Włodarczyk.

Dyrektor wydawniczy: Józef Szewczyk,
tel. 022 244 84 70, j.szewczyk@raabe.com.pl.

Dział Obsługi Klienta: Anna Konon,
tel. 022 244 84 11, a.konon@raabe.com.pl.

Dyrektor marketingu: Anna Gryczewska,
a.gryczewska@raabe.com.pl.

Kolportaż: Anna Niepiekło,
tel. 022 244 84 78,
a.niepieklo@raabe.com.pl.

Reklama: Andrzej Idziak
tel. 022 244 84 77, 0692 277 761,
reklama@raabe.com.pl.

Skład i łamanie: Kinga Chudobiecka,
tel. 0503 90 25 35.

Druk i oprawa: Pabianickie Zakłady Graficzne SA,
95-200 Pabianice, ul. Piotra Skargi 40/42.

Inne informacje:

Redakcja nie zwraca nadesłanych materiałów
i zastrzega sobie prawo formalnych zmian
w treści artykułów, nie odpowiada za treść
płatnych reklam.

Fot. na okładce: PAP

Polonistyka

CZASOPISMO DLA NAUCZYCIELI

W NUMERZE

OD REDAKCJI

- 5 **Maria Kwiatkowska-Ratajczak,**
Szkolne czytanie!

HORYZONTY POLONISTYKI

- 6 **Jerzy Fiećko,** *Co zrobić z Rosją?*
11 **Joanna Wosińska,** *Naród, Ojczyzna,
Europa w refleksji Cypriana Norwida*
17 **Maria Cyran,** *Trójgłos o Witkacym*

TAJNIKI WARSZTATU

- 23 **Krzysztof Koc,** *O potępieniach, diablach,
pokutujących pyszałkach i egzaminie, czyli
dlaczego warto czytać „Boską Komedie”*
29 **Anna Wodzyńska,** *Labirynt rzeczywistości
w „Lalce”*
35 **Agata Wójtowicz-Stefańska,** *Sześć
sposobów na „Mistrza i Małgorzatę”*
40 **Marta Nadolna,** *„Folwark Zwierzęcy”
czytany w szkole*
46 **Katarzyna Szewczyk-Haake,** *Stając przed
wierszem („Złożenie Chrystusa do grobu”,
olej, płótno Jakuba Ekiera)*
49 **Agnieszka Bał,** *Różne style i odmiany
języka (na przykładzie „Ballady”
Juliusza Słowackiego)*

RECENZJE

- 58 **Danuta Rajewicz,** *Edukacja przez film*
62 **Joanna Krenz,** *Intrygująca książka*

Edukacja przez film

■ DANUTA RAJEWICZ

W styczniu 2009 r. do prawie 15 tysięcy szkół w Polsce i polskich szkół za granicą dotarły pakiety składające się z 26 płyt DVD, zawierających ponad 50 polskich filmów. Tym sposobem zainaugurowano niezwykle program edukacyjny nazwany przez autorów Filmoteką Szkolną.

Przedsięwzięcie Polskiego Instytutu Sztuki Filmowej nie tylko objęte zostało patronatem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, ale też stanowi realizację jego priorytetowego programu edukacji artystycznej. W merytoryczne przygotowanie projektu zaangażowanych było wielu znawców kina, pracowników naukowych Uniwersytetów Łódzkiego, Jagiellońskiego, Poznańskiego i Toruńskiego. Przewodniczącą zespołu redakcyjnego jest Ewelina Nurczyńska-Fidelska. Zakładanym celem jest włączenie wiedzy o filmie do procesu edukacji szkolnej:

„Filmoteka Szkolna” wychodzi naprzeciw potrzebom i oczekiwaniom nauczycieli, którzy w swych działaniach dydaktycznych i wychowawczych traktują obecność sztuki i kultury filmowej jako istotny warunek kształtowania świadomości, wrażliwości i postaw swych uczniów w świecie ekspansywnej kultury audiowizualnej¹.

Na płycie

Pakiet filmowy, stanowiący podstawowy element programu, składa się z 26 płyt DVD. Na każdej z nich znajdują się filmy polskie, z reguły jeden fabularny oraz 1-2 dokumenty lub animacje, a także dwa komentarze: filmoznawczy i subiektywny. Dobór materiału koncentruje się wokół przyjętego tematu, którego filmy są reprezentatywną ilustracją.

Już sam przegląd tytułów: *Kino myśli, Moralność kamery, Obserwacje codzienności, Wokół narodowych stereotypów, Metafory prawdy* ujawnia koncepcję autorów². Odnajdujemy tu zarówno zagadnienia związane *stricto* ze sztuką filmową, jak i kwestie uniwersalne. Dobór dzieł również jest znaczący. Nie są to ekranizacje lektur szkolnych ani zestaw najważniejszych osiągnięć polskiego kina. Wybór nie był zatem podyktowany chęcią odtworzenia etapów rozwoju polskiej filmografii czy prezentacji sylwetek twórczych najwybitniejszych polskich reżyserów. Wybrane obrazy opisują temat cyklu w sposób specyficzny dla tego medium. Są swoistym komentarzem, głosem jednej z dziedzin sztuki w dyskusji o prawdzie, o pamięci, o zbio-

¹ E. Nurczyńska-Fidelska, cyt. za: Broszura *Filmoteka Szkolna*, dodatek do materiałów audiowizualnych.

² W całym pakiecie znalazły się następujące cykle tematyczne: *Kino myśli, Moralność kamery, Obserwacje codzienności, Kadry pamięci, Obrazy magiczne, Filmowe przypowieści, Siła symbolu, Metafory prawdy, Mówić nie wprost, Bez komentarza?, Rozdroża historii, Zapisy przeszłości, Wokół narodowych stereotypów, Gorzki śmiech, W krzywym zwierciadle, Współczesne lęki, Portrety zbiorowości, Mali bohaterowie, Między fikcją a rzeczywistością, Poezja i proza kina, Kino o kinie, Gry filmowe, Malarskie inspiracje, Nowa estetyka, Esej filmowy i Kim jestem?*

rowości, powinnościach i naszym stosunku do imponderabiliów. Na płytach znajdują się zarówno filmy tworzące kanon polskiej kinematografii, jak: *Popiół i diament* czy *Człowiek z marmuru* Andrzeja Wajdy, *Rejs* Marka Piwowskiego, *Amator* Krzysztofa Kieślowskiego, jak i filmy młodszych reżyserów, komentujące bliższą nam rzeczywistość: *Cześć Tereska* Roberta Glińskiego, *Zmruż oczy* Andrzeja Jakimowskiego czy *Dług* Krzysztofa Krauzego.

Na uwagę zasługuje bogaty wybór filmów dokumentalnych i animowanych. Ta kolekcja szczególnie cieszy, bo są one o wiele trudniej dostępne na rynku wydawniczym niż fabuły. Wśród nich znalazł się głośny dokument Krzysztofa Kieślowskiego *Z punktu widzenia nocnego portiera*, słynna *Defilada* Andrzeja Fidyka czy oscarowe *Tango* Zbigniewa Rybczyńskiego.

Dodatkowo do każdego zestawu dołączono kilku- lub kilkunastominutowe wprowadzenie autorstwa Tadeusza Lubelskiego, wybitnego znawcy historii kina. Komentarz konsekwentnie skoncentrowany jest na temacie pakietu. Dzieła są interpretowane z punktu widzenia poruszanej przez nie problematyki. Omówienie nie stanowi zatem wyczerpującego wykładu na temat obejrzanych filmów. Dzięki temu pozostawia widzom – uczniom i nauczycielom – pole do samodzielnych dociekań interpretacyjnych. Co ważne, Lubelski pamięta o adresatach swojej wypowiedzi. Stara się mówić o nierzadko trudnych tematach językiem jasnym, komunikatywnym, naświetla też konteksty, które dla współczesnego gimnazjalisty czy licealisty mogą być już zbyt odległe lub trudne.

Ostatnim elementem jest tzw. *Komentarz subiektywny*. Stanowią go krótkie etiudy filmowe zrealizowane przez studentów Szkoły Filmowej w Łodzi. Występują w nich znani artyści i postacie życia publicznego, m. in.

Muniek Staszczuk, Tomasz Lis, Kabaret Munio, zespół Lao Che, ks. Wojciech Drozdowicz, Andrzej Chyra, PONO czy Wilhelm Sasnal. Ich wypowiedzi nawiązują do obejrzanych obrazów, twórczości reżyserów. Czasem stanowią filmową wariację na temat motywu przewodniego zaprezentowanego w pakiecie. Taki jednostronny, nierzadko kontrowersyjny sposób odczytania dzieła niewątpliwie wiele wnosi. Nawet jeśli budzi wątpliwości, obrazuje otwartość dzieła filmowego na wielorakość odczytań. Domyśla-

Wybrane obrazy są swoistym komentarzem, głosem jednej z dziedzin sztuki w dyskusji o prawdzie, o pamięci, powinnościach i naszym stosunku do imponderabiliów.

wia, że widz nie ma obowiązku przyjmować za jedynie słuszną interpretacji kanonicznej – filmoznawczej. Pozwala patrzeć na film jako tekst kultury, który podobnie jak literatura, sztuka,

ale też reklama – komentuje naszą rzeczywistość. A uczeń, z perspektywy własnych doświadczeń, zachęcany przez postaci znane i lubiane, może podjąć z nim dialog.

Materiał audiowizualny uzupełnia broszura dołączana do każdego pakietu. W niej odnaleźć można omówienie filmów, tym razem już z punktu widzenia filmoznawczego. Są one analizowane ze względu na poetykę, język wyrazu, całościowo ujętą problematykę, a także usytuowanie dzieła w dorobku reżysera. Oprócz tego wyjaśniono wybrane pojęcia z kontekstów oraz zaproponowano zagadnienia do dyskusji i wybór bibliografii. Jeśli zatem komentarze audiowizualne budzą niedosyt ze względu na ich wyraziste ukierunkowanie, uczeń i nauczyciel mogą sięgnąć po wiadomości z broszury.

W Internecie

Zestaw materiałów dostępnych na płytach dopełniają informacje zawarte na stronie internetowej: www.filmotekaskzkolna.pl. Choć portal jest aktywny od niedawna, to jego wartość jest imponująca. Został on pomyślany jako interaktywne narzędzie pracy dla zainteresowanych nauczycieli oraz uczniów. By

stać się pełnoprawnym użytkownikiem wirtualnej, wystarczy się zarejestrować, używając loginu szkoły. Może to zrobić zarówno nauczyciel, jak i uczeń.

Portal spełnia trzy funkcje. Po pierwsze rozwija treści dostępne w pakietach. Pod linkiem *Nasze lekcje* znajduje się bogaty zbiór materiałów. Dla uczniów są to omówienia filmów, twórczości reżyserów, propozycje lektur i innych dzieł kinowych podejmujących podobną problematykę, podlinki do stron internetowych, gdzie można odnaleźć ciekawe informacje. Dla nauczycieli przygotowano analizę wybranych scen filmowych, a także konspekty lekcji, czasem wzbogacone prezentacjami multimedialnymi ilustrującymi omawiane zagadnienia.

Drugą funkcją strony jest jej interaktywność. Autorzy poprzez fora internetowe – osobne dla uczniów i nauczycieli – zapraszają uczestników programu do wymiany opinii, doświadczeń, ocen. Twórcy projektu deklarują otwartość na krytykę i gotowość do wprowadzania zmian. Zachęcają nauczycieli do współkreowania merytorycznego aspektu przedsięwzięcia poprzez gotowość rejestrowania najciekawszych pomysłów na portalu.

Po trzecie, Internet daje szansę na projektowanie przyszłych zadań. Tym samym program zyskuje formułę otwartą. Z zapowiedzi wynika, że przygotowywane są następne pomysły lekcji, które będą dostępne w Internecie. Poza tym planuje się w 2009 roku cykl szkoleń adresowanych do nauczycieli.

W szkole

Autorzy projektu założyli, że jego adresatami będą nauczyciele i uczniowie szkół średnich i gimnazjum. Wskazują na możliwość wykorzystania materiałów na lekcjach polskiego, historii, wiedzy o sztuce, wiedzy o społeczeństwie oraz zajęciach pozalekcyjnych. Do tej listy dodałabym jeszcze wiedzę o kulturze – obowiązkową w liceach, do której treści filmoznawcze zostały przerzuczone z języka polskiego. Naturalnie, program

sprawdzi się najlepiej na kółku filmowym, szkolnych DKF-ach.

Twórcy zadali sobie wiele trudu, by nie ograniczać swojej propozycji tylko do takiej formuły. Służy temu obudowa metodyczna filmów. Znajdujemy tam konspekty zajęć, instrukcje, jak wykorzystać filmy do podjęcia dyskusji zarówno o specyfice tego medium, jak i problematyce przez nie podejmowanej, mieszczącej się w treściach nauczania wskazanych przedmiotów. Odnajdujemy np. tematy z zakresu korespondencji sztuk. Uczniowie mogą porównać, jak analogiczne zagadnienie naświetla kino, jak literatura czy sztuka.

Owe filmowo-literackie lekcje są szczególnie atrakcyjne dla polonistów. Ciekawym pomysłem jest np. zestawienie *Struktury kryształu* Krzysztofa Zanussiego i *Przesłania Pana Cogito* Zbigniewa Herberta pod wspólnym tematem: *Co jest w życiu rzeczą główną?* Autor scenariusza lekcji proponuje odczytanie wyborów życiowych bohaterów filmu w konfrontacji z *postawą wyprostowaną* najsłynniejszego w polskiej literaturze moralisty. Dodatkowym kontekstem literackim jest tu *Testament* Herberta³. W innym konspekcie zasugerowano, by filmy *Historia kina w Popielawach* Jana Jakuba Kolskiego i *Oczy uroczone* Piotra Szulkina potraktować jako przykład współczesnych nawiązań do romantyzmu. Niezwykle rozbudowana (zaplanowana na 3 godz.) propozycja ujmuje temat komparatystycznie. Dodatkowymi kontekstami przywoływanymi przez autorkę scenariusza, Joannę Zabłocką-Skorek, są fototy z filmów *Nosferatu – symfonia grozy* Friedricha Murnau'a oraz *Nosferatu wampir* Wernera Herzoga, dostępne w przygotowanej prezentacji multimedialnej oraz, opracowane w analogiczny sposób, reprodukcje obrazów Pietera Bruegela starszego. Literatura jest tu reprezentowana przez IV część *Dziadów* Adama Mickiewicza. Wszystkie materiały, łącznie z prezentacjami w forma-

³ Konspekt jest dostępny na stronie internetowej: www.filmotekaskolna.pl

cie PowerPoint, można ściągnąć ze strony projektu.

Poziom metodycznych rozwiązań jest różny. To nieuniknione przy tak ogromnym przedsięwzięciu i wielu autorach. Znajdujemy tematy ciekawe i mniej interesujące, z metodycznego punktu widzenia nieco schematyczne. Z jednej strony mamy ćwiczenia skłaniające do pogłębionej analizy postaw filmowych bohaterów, ich wyborów życiowych – do takich zaliczyłabym zagadnienia do dyskusji wokół filmu *Struktura kryształu* Zanussiego. Z drugiej – pojawiają się pomysły, moim zdaniem, nieudane. Przykładów wątpliwej aktywizacji uczniów dostarcza broszura pakietu 22. Młodzież po obejrzeniu filmów powinna przedyskutować następujące kwestie:

1. *Zjawisko postmodernizmu w kinie, teatrze, literaturze i sztuce.*
2. *Sytuacja w kinie polskim przełomu lat 80. i 90. – reakcja na czasy PRL i stanu wojennego.*
3. *Zagadnienie ewolucji kina i przyszłości filmu.*
4. *Rola i zadania kina we współczesnym świecie⁴.*

Tak skonstruowane hasła nie zachęcają do refleksji. Nie budują napięcia, sytuacji problemowej, a jedynie oczekują zdania relacji z wiedzy filmoznawczej znacznie przekraczającej możliwości licealisty. By spełnić oczekiwania autorki pytań, młody człowiek musiałby przygotować rozbudowane referaty, które w niewielkim stopniu przyczynią się do „przeżycia” dzieła filmowego. Co cieka-

we – pytania wymagające tak wielkich kompetencji stanowią metodyczny komentarz do przezabawnej komedii, przez wielu sytuowanej w obszarze kultury popularnej, *Deja vu* Juliusza Machulskiego.

Na koniec warto poruszyć jeszcze jedną kwestię. Abstrahując od obudowy metodycznej pakietu, chciałabym zwrócić uwagę na same filmy. Prawdopodobnie w większości szkół stały już wcześniej na półkach, zdobyte własnym sumptem i pomysłem nauczycieli, obrazy Wajdy, Kieślowskiego czy Zanussiego. Pewnie nieraz wykorzystano je w ciekawej lekcji języka polskiego czy wiedzy o kulturze. W tym względzie zatem *Filmoteka Szkolna* jedynie odświeża – może uzupełnia – szkolne zasoby. Myślę jednak, że znacznie rzadziej w polonistycznych zbiorach można odnaleźć takie filmy, jak: *Cześć Tereska*, *Zmruż oczy*, *Gry uliczne* czy *Dług*. I w tej otwartości na różnorodność dokonań sztuki filmowej dopatrywałabym się świeżości, oryginalności pomysłu autorów projektu. Dlaczego? Ilu z nas, polonistów, wybierając tytuł na lekcję, zamiast kolejnego arcydzieła sięgnie po *Dług*?

Agnieszka Odorowicz, dyrektor Polskiego Instytutu Sztuki Filmowej, na warszawskiej inauguracji projektu wyjaśniała:

W „*Filmotece Szkolnej*” chodzi nie tylko o sztukę, ale także o to, by przy okazji oglądania filmów zacząć z młodzieżą poważną rozmowę o współczesnej Polsce, o historii, o kondycji człowieka, o roli artysty w świecie. (...) Młodzi ludzie są zainteresowani głównie kinem rozrywkowym. Żeby poszukiwali czegoś więcej, trzeba nauczyć ich patrzeć na dzieło filmowe, rozumieć je i interpretować tak, jak uczy się interpretacji dzieła literackiego i poezji⁵.

Zgadzam się z pomysłodawcami *Filmoteki Szkolnej*. Aby taką dyskusję móc z młodymi ludźmi podjąć, trzeba z nimi obejrzeć i *Pociąg* i *diament*, i *Dług*⁶.

⁴ Cyt za: Gry filmowe. *Deja vu* Juliusz Machulski. *Wyjście robotników kina z fabryki snów* Michal Dudkiewicz., opr. A. Frączek, *Filmoteka Szkolna*, z. 22, Warszawa, broszura, s. 22.

⁵ Cyt za: <http://www.filmotekaszkolna.pl/aktualnosci.php?PHPSESSID=e4d7806c98b7788e1a251158f27b9c9c>

⁶ Podając przykład *Długu* K. Krauzego w takim kontekście, oczywiście nie mam zamiaru umniejszać wartości znakomitego filmu. Posługuję się tym tytułem jako przykładem świadomie zastosowanej poetyki kina gatunków – filmu sensacyjnego, ze wszelkimi konsekwencjami tego wyboru.

Danuta Rajewicz – absolwentka pedagogiki i polonistyki, nauczycielka w Zespole Szkół im Tadeusza Kutrzeby w Obornikach, doktorantka na Wydziale Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.